

Internationale BauAusstellung [IBA] Hamburg/ Wilhemsburg 2013

Wanneer maken we eindelijk de stap van **bouwen naar **slopen** en geven het water echt de *ruimte*?**

Het Hamburgse stadsdeel Wilhemsburg ligt op het Elbeinsel, het grootste riviereiland van Europa, even ten zuiden van het stadscentrum. Hier vindt dit jaar de Internationale BauAusstellung Hamburg plaats, waarbij een van de drie hoofdthema's draait om duurzame energieopwekking in de stad van de 21^e eeuw. Speciaal voor dat thema is een energieatlas gepubliceerd waarin onderzocht wordt hoe Wilhemsburg en het Elbeinsel op het gebied van duurzame energievoorziening in de toekomst de eigen boontjes kunnen doppen. Daarnaast verscheen ook een wateratlas waarin diverse waterscenario's voor het Elbeinsel de revue passeren. Genoeg aanleiding om na te gaan hoe klimaatwijziging en zeespiegelstijging hierin ruimtelijk geanalyseerd worden. Krimp in de omvang van het stedelijk weefsel is gek genoeg niet of nauwelijks een thema in deze atlassen, en dat terwijl Duitsland krimpland bij uitstek is. En aan ruimte-voor-de-rivier op zijn Nederlands wordt slechts zeer spaarzaam de nodige Lebensraum gegund.

Degelijk zijn deze atlassen wel, degelijk op zijn Duits met diverse scenario's, typologieën en principes inclusief talloze varianten en subvarianten. Het object van onderzoek, het Elbeinsel, is vanuit de gekozen onderzoeksthematiek dermate relevant dat het een onderzoek van deze omvang en diepgang zeker verdient. Dit Elbeiland herbergt namelijk in een notendop op een betrekkelijk geringe oppervlakte zo ongeveer alle problemen en kansen op het gebied van waterdynamiek, ver- en onstedelijking, en energiewinning in een Noordwest-Europees estuariumgebied. Het Elbeinsel wordt ter hoogte van Hamburg omsloten twee armen door de Elbe; tot hier kan het zoute zeewater bij vloed kan komen. Een moerassig laagland dat stukje bij beetje ingepolderd werd als soortgelijke gebieden aan de monding van de Elbe, volgens een Hollands verkavelingspatroon van slanke kavels en zilveren sloten en in dezelfde Hollandse rechtsvorm van de cope. De 19^e eeuw bracht havens en industrie naar het Elbeiland. In het kielzog daarvan verrezen in de laatste decennia van de eeuw stadswijken om de havenarbeiders te huisvesten – de kern van het woongedeelte van Wilhemsburg. De groei van stad en haven zette zich door in de eerste helft van de 20e eeuw, waarbij ook ruimte kwam voor meer landelijk opgezette tuinstadwijken. Grootschalige bombardementen op havens en woonwijken in de Tweede Wereldoorlog lieten niet veel van Wilhemsburg heel. Een deel van de bevolking werd na de oorlog ondergebracht in noodwoningen met niet meer dan één verdieping. Bij de grote watersnood in 1962 zaten de inwoners daar als ratten in de val, met honderden doden als resultaat. Nadien ontstonden er plannen om de woonbebouwing op het Elbeinsel maar op te geven en het hele eiland een uitsluitende haven- en industriebestemming te geven in de wedloop met de grote concurrenten Rotterdam en Antwerpen. In latere decennia is het tij gekeerd ten gunste van het woongedeelte van Wilhemsburg en ging het stadsdeel weer groeien, vooral met nieuwe wijken met eengezinswoningen.

De onderzoeken naar de scenario's voor een klimaatsbeschermingsconcept voor Wilhemsburg gaan uit van twee demografische scenario's. Eén met een gematigd groeiscenario van 55.180

inwoners in 2007 naar 69.160 inwoners in 2050 en een 'Exzellenz'-scenario van 73.078 inwoners in 2050. Om Wilhelmsburg zijn eigen duurzame energie te laten opwekken ziet de Energieatlas vooral vooral mogelijkheden in zonneenergie, dieptegeothermie en windenergie, de laatste in de vorm van drie nieuwe grootschalige windmolenparken. Daarnaast zijn er inmiddels in het kader van de IBA 2013 al een tweetal nieuw-oude energie-landmarks ingericht: de zogeheten *Energieberg* - een afvaldepot, vroeger het grote gifschandaal van Wilhelmsburg, thans getooid met zonneschermen en windmolens en de *Energiebunker*, een reusachtig luchtafweerbunker uit de Tweede Wereldoorlog die nu een ketel herbergt voor een belangrijk deel gevoed wordt door verbranding van hakhout uit afval van de stadsparken en groengebieden van de stad Hamburg. Landmarks met vooral een hoge symboolwaarde en met weinig opzienbarende innovatieve vondsten. Wat merkwaardig genoeg geheel ontbreekt in het complete repertoire aan duurzame energie in beide atlassen zijn die bronnen en methoden die gerelateerd zijn aan de grote waterrijkdom en waterdynamiek van het Elbeinsel. Daarbij zou ook vuil water minstens zo goed een rol kunnen spelen en daarvan is er op en om het Elbeinsel genoeg. In de wateratlas wordt uitgebreid aandacht geschonken aan de rioolwaterhuishouding van het Elbeeiland, maar daarbij geen woord over de mogelijkheden om uit het afvalwater van waterzuiveringsinstallaties te gebruiken voor energiewinning. In Nederland zijn vijftien waterschappen in het kader van het project *De Energiefabriek* met veelbelovende proefprojecten op dit vlak bezig.

De wateratlas gaat inderdaad niet op de energiethematiek in en beperkt zich tot de waterhuishouding op en om het Elbeinsel. Daarbij wordt het eiland en zijn ommewateren in drie zones en bijbehorende lagen verdeeld, elk met een eigen waterregime. Daar is allereerst de *waterlaag*, alles onder min 1,53 meter onder Normal Null, het Duitse N.A.P: het gemiddelde ebpeil. Dat zijn de winterbeddingen van de twee Elbearmen en de havens die zich voornamelijk in het noorden en westen van het eiland bevinden. Daartegenover staat de *landlaag*, alles boven 2,09 meter boven Normal Null, het gemiddelde vloedpeil. Dat zijn voornamelijk de opgehoogde havenkaden en aangrenzende industriegebieden, ook in het noordwesten. Daartussen vinden we *water-landlaag*, tussen min 1,53 en plus 2,09 meter Normal Null. Die laag vinden we in het hart en het zuidoosten van het eiland, waar de woonwijken liggen en in het uiterste zuidoosten de resten van het oorspronkelijke polderland. De drie bijbehorende waterregimes zijn: ruimte voor de nodige 1. *waterdynamiek* in de waterlaag, het havengebied dus, het 2. *reguleren van het water* in de woongebieden en de laatste agrarische gebieden in de water-landlaag, het klassieke poldersysteem dus en tenslotte het principe van het 3. *ophogen* van dijken en superdijken in een smalle zone om de woongebieden en polders heen. Helemaal aan het eind van de atlas in het laatste hoofdstukjes wordt opgeroepen wat verder te spelen met water-landtypologieën als vooruitblik voor de toekomst. Maar bij dit alles wordt helemaal niet ingegaan op welke manier op deze of gene toekomst voorgesorteerd zou kunnen worden en in welk stadium. Wat als bepaalde ontwikkelingen beduidend sneller en net iets anders verlopen: stijging van de zeewaterspiegel bijvoorbeeld of demografische krimp in plaats van de nu geplande groei [en dat in Krimpland Duitsland]? En wat te denken van een scenario waarbij de Energiewende echt een succes wordt en het verhuizen van olieraffinaderijen naar buiten Europa verder doorzet? Dan zou de water-landplattegrond van het Elbeinsel er wel eens heel anders uit kunnen komen te zien. De modellen die in de twee atlassen ontwikkeld zijn schieten bij het zoeken naar antwoorden op dergelijke vragen tekort. Niet in de eerste plaats omdat de gehanteerde methoden niet gedifferentieerd genoeg zouden zijn – ze zijn eerder te gründlich. Maar omdat echt dramatische scenario's verdrongen worden. Én vooral omdat -we benadrukken het hier nog maar een keer - bij dit alles de tijdsdimensie gek genoeg ontbreekt. Wat ovr de hele linie node gemist wordt is een procesmatige benadering van de problematiek waarbij in ruimtelijke strategieën uiteenlopende tijdshorizonten gehanteerd worden. Voorsorteren is in een dergelijke benadering het sleutelwoord, voorsorteren met het oog op mogelijke ontwikkelingen in verder liggende toekomst.

In volgende nummers van dit kwartaaljournaal berichten wij over soortgelijke hydrografisch-urbane thema's, bijvoorbeeld over de resultaten van onderzoeksprojecten als Waterkracht Utrecht < > Den Bosch - ontwerpverkenningen naar economische perspectieven voor water+stad+land en Het water, de stad en de energie – biografie van de Nieuw[st]e Waterweg.